

KIRJALLISUUDEN TARKASTELUA

HELGE HVEEM: *International relations and world images*. Universitetsforlaget, Oslo 1972. 336 s.

Asennetutkimuksen pääpainon asettaminen yleisen mielipiteen tutkimiseen saattaa johtaa sen liialliseen korostamiseen («demokratiaharhaan»). Päätösten ymmärtämisen kannalta on tärkeää tarkastella todellisten vaikuttajien ja mielipidejohtajien maailmankuvaa. *Helge Hveem* tarkastelee kirjassaan norjalaisten ulkopoliittisten vaikuttajien, eliittien, imagea. Tämä muodostuu eliitin jäsenten käsityksestä kansainvälisestä järjestelmästä, Norjan asemasta ja suhteesta tähän järjestelmään sekä eliitin omasta henkilökohtaisesta suhteestaan edellisiin.

Tekijä asettaa tutkimukselleen kahdenlaisen päämäärän: toisaalta norjalaisia ulkopoliittisia vaikuttajia koskevan konkreettisen tiedon hankkimisen ja toisaalta kansainvälisiä suhteita ja ulkopoliittista päätöksentekoa koskevan teorianmuodostuksen kehittämisen. Ensimmäistä tarkoitusta ajatellen kirja ilmestyy valitettavasti myöhään, sillä se konkreettinen tieto, jota teoksessa jakautumien muodossa esitetään, on kerätty haastattelemalla jo vuonna 1967. Tutkija on kuitenkin julkaissut aineistoa koskevan ensimmäisen raportin PRIO:n monistesarjassa vuonna 1967. Edelleen voidaan puolustukseksi esittää, että perustavaa laatua olevat asenteet ja maailmankuva eivät muutu ratkaisevasti viidessä vuodessa. Kuitenkin Norjan asema kansainvälisessä järjestelmässä, jota eliitin maailmankuvan tulisi mahdollisimman tarkoin heijastaa, on muuttanut huomattavasti viimeksi kuluneiden viiden vuoden aikana.

Kirjan pääanti jää täten sen teoreettiselle osalle. Kirjoittaja tekeekin mielenkiintoisen yrityksen yksilötason (ulkopoliittisten eliittien) käyttäytymisen selittämiseksi maan kansain-

välistä asemaa kuvaavien muuttujien avulla. Lisäksi selitystä pyritään tarkentamaan valtion sisäistä järjestelmää ja yksilötason ominaisuuksia mittaavien muuttujien avulla.

Tekijä osallistuu kirjallaan eliittejä ja yhteiskunnan kerrostuneisuutta koskevaan keskusteluun. Esiteltyään aihetta koskevia teorioita ja tutkimustuloksia Hveem päätyy *Almondin* esittämään malliin, jonka mukaan yhteiskunnassa on kommunikaattiorakenteen perusteella eroitettavissa neljä kerrasta: eliittit, näihin sisältyvät varsinaiset päätöksentekijät, vastaanottava yleisö ja tiedostamaton yleisö. Hveemin tutkimus kohdistuu mainituista ryhmistä kolmeen ensimmäiseen. Hänen eliittiaineistonsa sisältää osan myös todellisista päätöksentekijöistä, minkä lisäksi analysoidaan mielipiteen muodostajia (opinion makers), jotka Almondin luokittelussa sisältyvät lähinnä vastaanottavaan yleisöön.

Tutkimuksen perusjoukon valinnan yhteydessä tärkeimmäksi kysymykseksi nousee, onko yhteiskunnassa — erityisesti Norjassa — eroitettavissa yksi vai useampia eliittejä. Tähän kysymykseen vastatessaan tekijä selvimmin esittää tutkimuksensa arvolähtökohdat. Vastausta etsitään pääasiallisesti pluralistista näkemystä edustavista länsimaisista eliittitutkimuksista. Tekijä hylkää *Millsin* käsityksen yhdestä valtaeliitistä. Keskustelussa ei mainita muita länsimaisia yhteiskuntakriittisiä eliittitutkijoita, esim. *Domhoffia* eikä myöskään marxilaista traditiota edustavia tutkijoita, jotka mielestäni ansaitsisivat paikkansa yhteiskunnan valtarakenteesta käytävässä keskustelussa, vaikka tekijä ei yhtyisikään mainittujen kirjoittajien käsityksiin.

Hveemin pluralistiseen näkemykseen eivät vaikuta myöskään hänen tutkimustensa tulokset, joista tärkeimpiä on, että norjalainen eliitti on mielipiteiltään varsin yhtenäistä. Yhtenäisyys ulottuu yli maan rajojen, sillä nor-

jalaisen eliitin ulkopoliittiset asenteet eivät ratkaisevasti eroa myöskään englantilaisista, ranskalaisista ja saksalaisista asenteista.

Hveemin käsitys, että erityistä ulkopoliittista eliittiä ei ole olemassa, on mielestäni oikeaan osunut. »Ulkopoliittinen eliitti» toimii myös yhteiskunnan päätöksenteon muilla sektoreilla ja saa usein myös ulkopoliittisen vaikuttaja-asemansa toimiessaan vaikuttavassa asemassa näillä muilla sektoreilla, esim. teollisuuden kaupan ja pankkilaitoksen piirissä. Kirjoittaja päätyy Almondin tavoin erottamaan yhteiskunnan funktionaalisen työnjaon perusteella neljä erillistä eliittiryhmää: poliittinen eliitti, hallinnollinen eliitti, kommunikaatioeliitti ja intressijärjestöjen eliitti.

Hveemin käyttämää eliittien luokittelua vastaan voidaan taustalla vallitsevan liian pluralistisen näkemyksen lisäksi esittää myös se huomautus, että se asettaa erilaisia intressejä edustavat ryhmät samaan luokkaan — esim. puolueet yhteen, työnantaja ja -tekijäjärjestöt, tuottajat, kaupan ja teollisuuden edustajat toiseen. Päätöksentekoprosessin kannalta tarkasteltuna olisi myös syytä painottaa ryhmiä niiden aseman mukaisesti. Hveemin tutkimuksessa kuitenkin kaikkien haastateltujen image saa saman painon. Tutkimuksella saatava kuva vastaisi paremmin todellisuutta, jos esim. intressijärjestöjen johtajisto jaettaisiin kahteen ryhmään, taloudellisia ja aatteellisia intressejä edustaviin ja ryhmille annettaisiin paino niiden päätöksentekoprosessissa saaman aseman mukaan. Näin ei esim. Norjan Punaisen Ristin ja laivanvarustusteollisuuden edustajia tarkasteltaisi samanarvoisina ja samassa ryhmässä.

Mielenkiintoisena ajatuskokeiluna voisi pohdiskella, olisiko tutkimuspopulaation valinnassa päädytty toisenlaiseen tulokseen, jos funktionaalisen työnjaon asemasta olisi esim. lähdetty yhteiskunnassa vallitsevista perustarpeista ja niiden tyydyttämiseen tähtäävien resursien jakautumista koskevasta intressien jakautumasta.

Almondin esittämä luokittelu ei selitä eliitin jäsenten käyttäytymistä. Selittäviä muuttujia etsittäessä on lähtökohdaksi valittu *Galtungin* mikrotasolla kehittämä sosiaalisen aseman indeksi ja modifioitu se valtion kansain-

välistä asemaa kuvaavaksi. Indeksini lisäksi käytetään *Rosenaun* penetraatio-muuttujaa. *Galtungin* ja *Rosenaun* muuttujien rinnakkain käyttäminen onkin mielekästä, koska lähempi tarkastelu osoittaa molempien käyttämien mallien lähtökohdat hyvin samankaltaiseksi.

Galtungin ja *Rosenaun* synteisin lisäksi tekijä käyttää sekundaarisina selittävinä muuttujina valtion sisäistä järjestelmää mittaavia muuttujia sekä lisäksi muutamia yksilötason muuttujia, kuten esim. ikää, puoluekantoa, eliittijäsenyyttä ja establishmentjäsenyyttä. Viimeksi mainittua mitataan asennoitumisella neljään ulkopoliittiseen kysymykseen. Mielestäni Hveem tällöin liikkuu kuitenkin varsin arveluttavalla pohjalla, koska hän selittää asenteilla toisia samanaikaisia ja -tasoisia asenteita. Tekijä ei tässä kohden kuitenkaan ilmeisesti pyri eliitin verbaalisen käyttäytymisen, *world imagen*, selittämiseen, vaan pääpaino on kuvaamisessa.

Mielestäni tutkimusasetelma on mielenkiintoinen ja osaltaan se varmasti palvelee tutkijan itselleen asettamaa toista päämäärää: kansainvälisten suhteiden ja ulkopoliittista päätöksentekoa koskevan teorianmuodostuksen kehittämistä. Se yhdistää valtion kansainvälistä asemaa, sisäistä järjestelmää ja yksilöä kuvaavat muuttujat samaan rakennelmaan. Näin laajan muuttujajoukon samanaikainen testaaminen on kunnianhimoinen tehtävä ja tässä selittävien muuttujien runsaudessa piileekin tutkimuksen suurimpia heikkouksia. Saadut tulokset voivat toimia vain suuntaa antavina ja uusia jatkotutkimuksia ohjaavina. Tätä tehtävää tutkimustulokset palvelevatkin mielestäni ansiokkaammin.

Toisen vakavan rajoituksen asetetun tehtävän suorittamiselle muodostaa tutkimuksessa käytetty aineisto. Valtion kansainvälisen aseman ja sisäisen rakenteen vaikutuksen todentaminen yhtä maata koskevan aineiston avulla on mahdotonta. Tekijä tunnustaakin tämän puutteen ja pyrkii korjaamaan tilannetta käyttämällä Englannissa, Ranskassa ja Saksan Liittotasavallassa koottua eliittiaineistoa vertailussa. Kuitenkaan näiden maiden kansainvälinen asema ei varioidu mielestäni riittävästi. Kaikki mainitut valtiot ovat läntisiä, kehittyneitä ja resurssiltaan keskisuuria valtioita.

Hveem onkin tehnyt yrityksen kehityksensä eliittiaineiston kokoamiseksi, valitettavasti hän ei kuitenkaan onnistunut siinä.

Eräs ulkopoliittisen päätöksentekoprosessin tutkimisessa tärkeä kysymys jää Hveemin tutkimuksessa vastaamatta. Mikä on eliittien imagen ja aktorin toiminnan, päätösten, välihen suhde. Hveem toteaa ainoastaan, että näiden välillä vallitsee Norjan tapauksessa huomattava positiivinen korrelaatio, ja tästä syystä aktorin toiminnan asemesta voidaan tarkastella sen päätöksentekijöiden käsityksiä. Hveem ei ole käyttänyt tutkimuksessaan imagea väliintulevana muuttujana vaan selitettävänä. Edellisessä tapauksessa tutkimusasetelma pakottaisi elaboroimaan näiden kahden muuttujan välistä suhdetta tarkemmin.

Tutkimuksensa johtopäätösoasassa Hveem toteaaakin, että eliittien maailmankuvan tulee vastata mahdollisimman tarkoin todellisuutta, ja tällöin myös tehtyjä päätöksiä. Eräs tutkimuksen tuloksista on, että eliittien sosiaalisamisprosessin ajankohta vaikuttaa maailmankuvan sisältöön. Nuorempien vaikuttajien image vastaa Hveemin mielestä paremmin todellisuutta kuin vanhempien. Tekijän mielestä on tärkeä kysymys, pystyvätkö nämä nuoret eliitin jäsenet muuttamaan maailmankuvaansa kansainvälisessä järjestelmässä tapahtuvien muutosten mukaisesti, vai onko heidänkin maailmankuvansa jo vanhentunut, kun heistä tulee todellisia päätöksentekijöitä. Hveem nimittää tätä vaihtoehtoista, nuorta maailmankuvaa edustavaa mielipiteenmuodostajaryhmää »kolmanneksi voimaksi» ja päättää kirjansa toivomukseen, että tämä kolmas voima saisi vaikutusvaltaa päätöksenteossa. Hveemin mielestä jokaisen, jota asia koskee, velvollisuus on toimia sen seikan puolesta, että tämän uuden voiman esiinnousu on mahdollinen ja todennäköinen.

Aira Kalela

RALF HELENIOUS: Suuret ismit 1970-luvun politiikassa. Kyrrii, Helsinki 1972, 177 s.

Jos aletaan *Heleniuksen* teoksen kritiikki vanhan väitöskirjaperinteen mukaisesti vertaamalla kirjan nimeä ja sisältöä, niin voidaan

todeta, että suuriksi ismeiksi tekijä laskee vain konservatismiin, liberalismiin ja demokraattisen sosialismin (sosialidemokratian). Ns. länsimaita ajatellen valintaa voitaneen pitää oikeutettuna, mutta teoksen arvo ja mielenkiintoisuus eivät olisi ainakaan vähentyneet, jos mukaan olisi päässyt myös sosialismin toinen valtasuunta — kommunismi.

Tekijä asettaa tutkimukselleen kaksi päätaivoitetta:

»Tutkimuksen *teoreettinen* tavoite on tarjota hypoteesi ja mallit, joiden mukaan poliittiset ismit yleensä ovat dualistisia; toisaalta niitä leimaa yhteinen demokratismi, toisaalta omaleimainen ismi Tutkimuksen *käytännöllinen* tavoite on esittää eräänlainen yleisavain, joka ilmaisee käsiteltävien ismien keskeiset uskomukset ja luonteenpiirteet suhteellisen tiivistetyssä muodossa.»

Suurimmat pulmat tavoitteiden saavuttamisessa ovat tekijän oman ilmoituksen mukaan olleet metodisia: käsitteiden löytämiseen ja tiedon loogiseen järjestämiseen liittyviä. Tähän havaintoon on teoksen luettuaan helppo yhtyä. Huolimatta siitä, että tekijä on kirjoittanut tutkimuksensa kahteen kertaan, moni kohta jää varsin eriytymättömäksi ja »klimppimäiseksi». Erityisesti tämä vaivaa tekijän mielestäni omintakeisinta ja mielenkiintoisinta oivallusta liittää ismin »luonteen» analyysi poliittisten aatevirtausten tutkimiseen.

Helenius katsoo, että ismin kuva muodostuu kahdesta pääalueesta: demokratismista ja omaleimaisesta ismistä, ja että jälkimmäisen alueen ydin on rakentunut ismin luonteesta. Ismin luonteen elementtien koostumus ja erinäisyys (ideologia-tyyli ja strategia-ihmiskuva-historian käsitys-suhtautuminen nykyiseen ja tulevaan yhteiskuntaan-sija yhteiskunnassa) herättävät kuitenkin mielestäni perustellun epäilyn siitä, ettei luonteen sijainti ismikuvassa ole vielä läheskään riittävästi selkiytynyt. Saattaa olla jopa niin, ettei ismin luonne näin määritettynä mahdu ollenkaan samalle ulottuvuudelle kuin muut tekijät. (Toivottavasti tässä tuli implisiittisesti lausutuksi yksi jatkotutkimusalue julki.)

Myönteisenä on pidettävä Heleniuksen pyrkimystä itse tulkita puolueiden ohjelmajulis-

tuksia, vaikka tämä tuo mukanaan subjektiivisuuden. Kriittistä suhtautumista lähdeaineistoon ei tule kuitenkaan ideologioidenkaan tutkijoilta kieltää.

Heleniuksen kehittäemille demokratismin (yhteiset joko perityt tai ajankohtaiset uskomukset) ja omaleimaisen ismin malleille toivoisi käyttää myös jokapäiväisessä politiikassa. Käytännön politiikalle tekisi varmaan joskus hyvää syventyä kartoittamaan oman puolueensa ja muiden puolueiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Kuitenkin todennäköisesti vasta prioriteettijärjestyksen ja painotussuhteiden ymppääminen malleihin mukaan tekisi niistä todella käyttökelpoisia, sillä erittäin tärkeää on, »millä mielellä» jokin puolue on jotain asiaa puoltamassa tai vastustamassa — kuten tekijäkin huomauttaa.

Olen tässä kritiikissäni keskittynyt Heleniuksen kirjan »tekniseen» puoleen ja jättänyt ideologisen puolen lähes käsittelemättä. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että en katso itseäni riittävän päteväksi arvioimaan tekijän ideologisten tulkintojen osuvuutta, ja toiseksi siitä, että pidän teoksen tätä puolta poliologisesti mielenkiintoisempana. Erityisen herätteelliseksi näkisin Heleniuksen teoksen jatkotutkimuksen kannalta. Demokratismin sisällön historiallinen kehitys, yhteisten ja omaleimaisten uskomusten painotus eri puolueissa eri aikoina jne. odottavat vain tutkijaansa. Toivottavasti viimeaikaista ideologioiden elpymistä seuraa myös ideologioiden tutkimuksen elpyminen.

Lopuksi annettakoon tekijälle vielä tunnustus nimi- ja asiahakemistosta. Tavan toivoisi yleistyvän suomalaisissakin teoksissa.

Pertti Timonen